

**ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ
ОПЕРАТИВНИХ ПОЗИЦІЙ ПІДРОЗДІЛАМИ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ****OPERATIONAL SITUATION AS A PREREQUISITE FOR FORMATION
OF OPERATIONAL POSITIONS BY STRATEGIC INVESTIGATION UNITS**

Єфтеній В.В.

аспірант кафедри криміналістики

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті проаналізовано особливості оперативної обстановки як специфічного середовища діяльності оперативних підрозділів. Звернута увага на відсутність протягом останніх років комплексних наукових досліджень щодо сутності оперативної обстановки. Проаналізовано наявні наукові підходи щодо сутності оперативної обстановки та проведено її порівняльний аналіз із кримінологічною обстановкою. Обґрунтовано необхідність включення до структури оперативної обстановки наявних у розпорядженні оперативного підрозділу сил та засобів, які можуть бути використаними для протидії злочинності на території обслуговування. Визначено та охарактеризовано структурні елементи, які утворюють внутрішню сутність оперативної обстановки. До структури таких параметрів віднесено особливості адміністративно-територіальної одиниці, зокрема наявність у межах території державного кордону, межування із адміністративно-територіальними одиницями зі складною оперативною обстановкою, наявність та кількість криміногенних об'єктів розміщених на території обслуговування.

Зважаючи на функціональну спрямованість підрозділів стратегічних розслідувань виокремлено відповідну систему криміногенних об'єктів, зокрема: окремі органи державної влади та місцевого самоврядування; державні підприємства та суб'єкти господарської діяльності, які мають стратегічне значення для економіки регіону чи економіки держави; інфраструктурні об'єкти на яких здійснюється функціонування кримінальних ринків; інфраструктурні елементи організованої злочинності; установи виконання покарань, розміщені на території обслуговування.

Окрема увага звернута на особливості структури та функціонування регіональної еліти та структури економіки регіону. Виокремлені блоки факторів, які впливають на ускладнення оперативної обстановки на території оперативного обслуговування, зокрема й ті, що формуються у системі поліції, а саме рівень кадрового забезпечення, корумпованість окремих елементів системи, ефективність призначення керівників управлінської ланки оперативних підрозділів.

Ключові слова: оперативні підрозділи; оперативна обстановка; оперативно-розшукова діяльність; криміногенні об'єкти.

The article analyzes the features of the operational environment as a specific environment for operational units. Attention is drawn to the lack of comprehensive research in recent years on the nature of the operational situation. The available scientific approaches to the essence of the operational situation are analyzed and its comparative analysis with the criminological situation is carried out. The necessity to include in the structure of the operational situation the forces and means available to the operational unit, which can be used to combat crime in the service area, is substantiated. The structural elements that form the inner essence of the operational environment are identified and characterized. The structure of such parameters includes the features of the administrative-territorial unit, including the presence within the state border, bordering on administrative-territorial units with a complex operational situation, the presence and number of criminogenic objects located in the service area. Given the functional orientation of the units of strategic investigations, the relevant system of criminogenic objects has been singled out, in particular: separate bodies of state power and local self-government; state enterprises and economic entities that are of strategic importance for the economy of the region or the economy of the state; infrastructure facilities where criminal markets operate; infrastructural elements of organized crime; penitentiary institutions located in the service area. Special attention is paid to the peculiarities of the structure and functioning of the regional elite and the structure of the region's economy. Blocks of factors influencing the complexity of the operational situation in the operational service, including those formed in the police system, namely the level of staffing, corruption of certain elements of the system, the effectiveness of the appointment of managers of operational units.

Key words: operational units; operational environment; operational and investigative activities; criminogenic objects.

Діяльність будь-якого суб'єкта здійснюється у межах конкретних умов об'єктивної дійсності, які знаходяться у прямих та зворотних зв'язках із такою діяльністю. З одного боку, розпочинаючи організацію своєї діяльності суб'єкт враховує зовнішні чинники, а з іншого вже на початковому етапі вживає усіх необхідних заходів із метою їх оптимізації з урахуванням завдань своєї діяльності.

У теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності відповідна система зовнішніх умов та інших чинників у межах яких відбувається робота конкретного структурного підрозділу отримала назву "оперативна обстановка". Принагідно наголосити, що незважаючи на широке використання вказаної категорії на шпальтах наукових видань останніми роками вона, фактично, не досліджується науковцями, незважаючи на її ключову роль під час прийняття управлінських рішень у системі Національної поліції України, що і зумовлює актуальність представленої статті.

У різні часи проблематика оперативної обстановки досліджувалась С.В. Албулом, Б.І. Бараненком, В.А. Бірюковим, А.І. Капітанським, М.В. Корнієнком, Д.Й. Никифорчуком, С.С. Овчинським, О.Є. Трусовим, Д.В. Федоренком та іншими науковцями.

Метою статті є характеристика оперативної обстановки як ключової передумови формування оперативних позицій підрозділами стратегічних розслідувань.

Згідно з позицією Г.А. Туманова, для органів внутрішніх справ зовнішнє середовище складають усі інші соціальні системи, що не охоплюються рамками органів внутрішніх справ, а також об'єктивні фактори і умови (кліматичні, економічні, географічні, демографічні, соціально-психологічні). Усі вони, переплітаючись у найрізноманітніших сполученнях, виступають, як правило, у вигляді факторів і умов, що формують оперативну обстановку [10, с.16]. Таким чином, оперативна обстановка – це системи і фактори поза органами внутрішніх справ, що на перший погляд при розумінні поняття "обстановки" як сукупності умов, у яких що-небудь відбувається, вдається цілком прийнятним.

На відміну від цього переважна більшість науковців сходиться в думці, що оперативна обстановка містить у собі ще й сукупність внутрішніх факторів, які мають безпосереднє відношення до діяльності органу внутрішніх справ чи правоохоронних органів загалом та результатів цієї діяльності.

Так В.А. Лукашов вважав, що оперативна обстановка – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які визначають характер і спрямованість діяльності ОВС щодо боротьби зі злочинністю. Серед сучасних українських дослідників його позицію поділяє В.П. Захаров [5; 3]. Схожа думка виказувалась і А.Г. Лекарем, який розглядав цю категорію

як сукупність даних про особливості території, що обслуговується, стан злочинності, а також про наявність і стан сил і засобів боротьби з нею [4], а також В.Г. Самойловим і Г.К. Синіловим, у розумінні яких оперативна обстановка являє собою сукупність умов, що складаються з особливостей території, яка обслуговується ОВС, стану злочинності та порушень громадського порядку, а також сил і засобів боротьби з правопорушеннями й результатів правоохоронної діяльності [8].

Наведені визначення свідчать, що до структури оперативної обстановки так чи інакше включають сили і засоби протидії злочинності, характер і спрямованість діяльності підрозділів Національної поліції України, що значно розширює це поняття, а також забезпечує врахування взаємного зв'язку та залежності внутрішніх і зовнішніх факторів, що є завжди властивою ознакою для оперативно-розшукової діяльності.

Зважаючи на наведені наукові підходи та враховуючи специфіку формування оперативних позицій підрозділами стратегічних розслідувань, вважаємо, що до змістовних елементів, які утворюють внутрішню сутність оперативної обстановки можна віднести:

– *територіальні параметри відповідної адміністративно-територіальної одиниці*. На нашу думку, визначаючи такі характеристики обов'язкової оцінки підлягають такі елементи:

а) наявність у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці державного кордону, його протяжність та рівень контрольованості з боку уповноважених державних органів. Так, як відзначають дослідники до кримінологічних особливостей злочинності у прикордонних регіонах Півдня України відносяться: 1) особливості регіонального структурного розподілу злочинності; 2) відмінності в динамічних змінах злочинності; 3) більша, порівняно з іншими регіонами, інтенсивність злочинності; 4) підвищений рівень латентності регіональної злочинності; 5) відмінності в характері злочинності; 6) наявність сезонного коливання рівня злочинності; 7) особливий «кримінологічний набір» домінуючих видів злочинності, залежний від географічного розташування регіону, його природно-рекреаційної специфіки, виробничої сфери, видових ознак території (курорт, прикордоння, припортовий район, морський тощо)[11].

б) *межування з адміністративно-територіальними одиницями з ускладненою оперативною обстановкою*, зокрема з: *по-перше*, регіони із значним рівнем впливу організованої злочинності та лідерів кримінального середовища; *по-друге*, регіони із перманентним військовим конфліктом регіонального характеру, які характеризуються: мережевою структурою бойових дій (шляхом проведення локальних воєнних дій, диверсійних операцій тощо); відсутністю класичної лінії фронту; відсутністю чітко розрізняваних комбатантів (однакова воєнна форма, зброя, техніка, військові відзнаки); якісна відмінність засобів і методів боротьби у сторін, які протистоять, за умови точкового характеру бойових дій (як з боку терористів, так і збройних сил держав, що здійснюють антитерористичні операції); якісна відмінність сил у сторін, які протистоять, оскільки військовий потенціал терористичних чи повстанських організацій на декілька порядків нижчий за потенціал регулярних військових формувань, що зумовлює використання різних тактичних операцій (терористичних актів, диверсій, точних авіаційних ударів, спеціальних операцій, масових облав та обшуків); спрямованість дій обох сторін на досягнення максимального інформаційного ефекту від здійснення чи контртерористичних операцій; інтернаціоналізація збройного конфлікту (залучення міжнародних терористичних та злочинних організацій, що виступають воюючою стороною, найманців з третіх країн); збільшення жертв серед цивільного населення (зокрема, під час здійснення терористичних актів чи етнічних чисток)[1;6];

в) наявність на території оперативного обслуговування криміногенних об'єктів. Водночас, необхідно зауважити, що «криміногенний об'єкт» як категорія для наукового пізнання має міждисциплінарний характер та досліджується криміналістикою, кримінологією та теорією оперативно-розшукової діяльності. У контексті нашого дослідження принагідно наголосити, що у межах кожної із наведених галузей наукового знання вказана категорія трактується по-різному. Так, вчені-кримінологи виокремлюють значну кількість класифікаційних груп криміногенних об'єктів. Група криміногенних об'єктів соціального характеру має широке коло: від негативних явищ на рівні держави, суспільства до криміногенних явищ і властивостей конкретної особи (алкоголізм, наркоманія, люмпенізація, проституція, безпритульність, безробіття, бідність, віктимна поведінка, кримінальна субкультура, конфліктність, моралізм тощо). У групу криміногенних об'єктів правового характеру включаються явища, витоки яких лежать у сфері правових відносин, недосконалоостей, грубих помилок, протиправних дій, необґрунтованого, несвоечасного, некомпетентного, кон'юнктурного регулювання суспільних відносин на різних рівнях соціального і духовного буття людей (скажімо, у сфері тарифів за послуги, податків, господарської діяльності, оплати праці, пенсійного забезпечення, земельних відносин та ін.). Група криміногенних об'єктів психогенного характеру охоплює ті генетичні, фізіологічні, психологічні, психопатологічні, психіатричні аномальні явища, котрі дезорганізують суспільне життя і спілкування, деструктивно впливають на процеси нормальної соціалізації і ресоціалізації особи, перешкоджають їй чи обмежують її здатність адекватно оцінювати свої та інших вчинки і діяти на основі такої оцінки (наприклад, вандалізм, фанатизм, агресія, аномалії психіки і фізіології, педофілія, гомосексуалізм, акцентуації, статеві відхилення, деякі захворювання та ін.)[2]. Аналізуючи наведений кримінологічний підхід необхідно звернути увагу на те, що, на нашу думку, у його межах категорія криміногенного об'єкта трактується занадто широко, значним чином поєднуючи останню із причинами та умовами злочинності. У контексті предмета нашого дослідження більш вдалим видається методологічний підхід до розуміння криміногенного об'єкта, який запропонований у теорії оперативно-розшукової діяльності.

Так, зважаючи на функціональну спрямованість підрозділів стратегічних розслідувань можна визначити типові криміногенні об'єкти, які потребують посиленої оперативної уваги, а їх функціонування прямо впливає на стан оперативної обстановки на території обслуговування. На нашу думку, до таких об'єктів можна віднести:

а) *окремі органи державної влади та місцевого самоврядування*. У контексті цієї групи об'єктів особливий інтерес становлять органи державної влади та місцевого самоврядування які: здійснюють контрольно-перевірочні функції в окремих сферах господарської діяльності; виконують дозвільні функції в окремих сферах господарської та іншої діяльності; формують регіональну політику та регуляторні процедури та правила щодо окремих видів господарської діяльності;

б) *державні підприємства та суб'єкти господарської діяльності, які мають стратегічне значення для економіки держави чи регіону*.

в) *інфраструктурні об'єкти на яких здійснюється функціонування кримінальних ринків*.

г) *інфраструктурні елементи організованих злочинних угруповань*, які за зовнішніми ознаками не мають криміногенного характеру, але виконують забезпечувальну функцію у системі відтворення організованих злочинних угруповань. До таких елементів можна віднести: структури, які забезпечують відтворення кадрового потенціалу організованих злочинних угруповань; структури, які забезпечують фінансову підтримку діяльності ОЗУ, зокрема

банківські установи, благодійні фонди тощо; структури, які забезпечують політичну та інформаційну підтримку організованих злочинних угруповань, зокрема громадські організації, у тому числі й парамілітарного типу, засоби масової інформації тощо;

д) *установи виконання кримінальних покарань, які розміщені на території оперативного обслуговування*. Віднесення таких об'єктів до групи криміногенних у контексті роботи підрозділів стратегічних розслідувань зумовлюється тим, що "смотрящі" та такими установами поряд із виконанням функцій кримінального менеджменту безпосередньо у колонії, виступаючи суб'єктами підвищеного злочинного впливу доволі часто розповсюджують злочинний вплив і поза межами установи виконання кримінальних покарань. У контексті цього звернімо увагу, що у відповідності до ст.255 КК України під злочинним впливом необхідно розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям, сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

– *структура та якісні характеристики регіональної еліти відповідної адміністративно-територіальної одиниці*. Дослідники відзначають, що функціонування сучасних регіональних політичних еліт в Україні відбувається на основі існування місцевих та регіональних політичних режимів, які відображають наявну соціально-економічну специфіку регіонів, а також пріоритетність і значення їх для центрального рівня. Політико-адміністративний склад регіональних політичних еліт істотно коригується за рахунок представників бізнесу та громадських організацій. Основною вимогою щодо функціонування регіональних політичних еліт з боку центру є керованість загальною політичною ситуацією та соціально-економічним розвитком регіонів. У цих умовах регіональні політичні еліти групуються навколо однієї провідної постаті, здебільшого губернатора або голови обласної ради[7]. Т. Татаренко слушно відзначає, що останнім часом простежується тенденція, пов'язана з участю в місцевих виборах представників економічних елітних груп. Це сприяє утворенню впливових підприємницьких, фінансово-промислових груп у складі представницьких органів влади, роль яких досить значна у виборчих кампаніях. Економічні групи безпосередньо підтримують не тільки партії чи кандидатів (наприклад, у мери), а й беруть участь у формуванні персонального складу партійних списків, висуваючи одночасно кандидатів з підприємницького кола. Це закріплює на інституційному рівні роль економічних еліт в регіональному політичному процесі. Політична участь фінансово-промислових груп набула стійкого характеру, їх вплив на політичну сферу і економіку регіонів посилюється, формуючи базу можливої появи "тіньових" центрів влади. Не випадково в межах регіонального політичного процесу економічні групи прагнуть зберегти, частково трансформуючи, чинну систему організації і розподіл влади на певному територіальному просторі, тобто вони зацікавлені в активній участі у політичній та економічній процесах регіону, у можливості впливати на їх результати[9].

– *структура економіки регіону та її привабливість для організованих злочинних угруповань*. У контексті цього показника особливу увагу необхідно звернути на наявність секторів економіки для яких характерна тінізація та можливість отримання надприбутків за мінімального контролю та протидії з боку правоохоронних та контролюючих органів.

– *кількість, якісні характеристики та базові форми злочинної діяльності організованих злочинних угруповань, які функціонують на території оперативного обслуговування*. У контексті цього особливо вагомий вплив на оперативну обстановку мають такі параметри: а) кількість

та чисельність злочинних угруповань етнічного характеру; б) наявність стійких злочинних угруповань, які продовжують функціонувати навіть у разі затримання їх активних учасників, оскільки володіють інфраструктурними елементами, які забезпечують їх кадрове самовідтворення, наприклад спортивні клуби тощо; в) проживання на території оперативного обслуговування суб'єктів підвищеного злочинного впливу – "ворів в законі", які активно впливають на кримінальні процеси; г) стійкість неформального розподілу сфер впливу на території, а також наявність конфліктів між організованими злочинними угрупованнями.

– *рівень активності на території оперативного обслуговування міжнародних злочинних організацій*;

– *структура злочинності у регіоні*. При цьому важливе значення мають показники щодо: а) якісних показників злочинності; б) рівня стійкості таких показників та чинники, які впливають на їх динаміку;

– *характеристики сил та засобів, які можуть бути задіяні для протидії злочинності у регіоні*. У контексті аналізу цього параметру особливо вагоме значення має: а) відповідність штатної чисельності працівників НП України реальному рівню кадрового забезпечення; б) якісні показники кадрового забезпечення відповідних підрозділів поліції.

Крім того, необхідно звернути увагу, що оперативна обстановка на території оперативного обслуговування характеризується відповідними станами і є доволі динамічною категорією. Зважаючи на це, на нашу думку, слушно виокремити чинники, які призводять до ускладнення оперативної обстановки і, як наслідок, зміну організаційно-тактичних підходів до формування оперативних позицій підрозділами стратегічних розслідувань:

– *прибуття на територію оперативного обслуговування суб'єктів підвищеного злочинного впливу для постійного чи тимчасового проживання*. У контексті цього зауважимо, що рівень ускладнення оперативної обстановки у даному випадку залежить від таких чинників: а) належність особи до конкретного злочинного клану; б) рівень визнання особи як суб'єкта підвищеного злочинного впливу представниками місцевої організованої злочинності; в) мета прибуття такої особи на території оперативного обслуговування; г) тривалість перебування особи на території оперативного обслуговування;

– *конфлікти між функціонуючими на території оперативного обслуговування організованими злочинними угрупованнями загальнокримінальної спрямованості*;

– *кардинальне переформатування структури та рівня впливу регіональних еліт і, як наслідок, формування конфліктів щодо встановлення контролю за окремими сегментами життєдіяльності регіону*;

– *конфлікти між регіональними елітами та центральними органами виконавчої влади*;

– *надзвичайні події на території оперативного обслуговування, зокрема систематичні збройні конфлікти між парамілітарними злочинними організаціями, масові втечі засуджених із установ виконання кримінальних покарань, масові соціально-економічні та політичні протести, які організовуються та координуються представниками організованих злочинних угруповань з метою дестабілізації ситуації у регіоні*;

– *прибуття на територію оперативного обслуговування організованих злочинних груп – гастролерів загальнокримінальної спрямованості*.

Крім того, на нашу думку, не менш важливим є й виокремлення окремих чинників, витoki яких знаходяться безпосередньо у системі НП України та можуть впливати на ускладнення оперативної обстановки на території оперативного обслуговування:

– *повна заміна кадрового складу через надзвичайні події, які відбулись у конкретному оперативному підрозділі НП України внаслідок чого оновлений оперативний*

склад недостатнім чином володіє оперативною обізнаністю за відповідною лінією роботи, що призводить до тимчасової втрати оперативного контролю за криміногенними процесами за відповідною лінією роботи і ускладнення оперативної обстановки за цим напрямом;

– часта зміна керівників оперативних підрозділів, які не володіють достатнім рівнем оперативної обізнаності щодо криміногенних процесів у регіоні та не можуть забезпечити координацію оперативно-розшукової роботи підпорядкованих оперативних підрозділів;

– систематичний некомплект оперативних підрозділів або укомплектування штатних посад оперативних працівників за рахунок осіб, які не мають досвіду агентурно-оперативної роботи;

– рівень захищеності системи відповідного оперативного підрозділу. Необхідно відзначити, що такий аналіз слушно проводити спільно із працівниками підрозділів внутрішньої безпеки з метою: а) виявлення працівників оперативних підрозділів, щодо яких є дані про надання допомоги членам організованих злочинних угруповань із різних мотивів (захист бізнесу афілійованого до працівника оперативного підрозділу, дружні відносини тощо); б) виявлення працівників оперативного підрозділу та осіб

допоміжних (забезпечувального) персоналу, які знаходяться у корупційних відносинах із представниками організованих злочинних угруповань.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що параметри оперативної обстановки на території оперативного обслуговування конкретного оперативного підрозділу визначають стратегічну модель формування оперативних позицій оперативними підрозділами стратегічних розслідувань у частині: а) визначення об'єктів першочергового агентурно-оперативного перекриття та рівня інтенсивності оперативного контролю за такими об'єктами; б) оцінки якісного складу агентурних мереж, які здатні забезпечити агентурно-оперативне перекриття конкретних об'єктів оперативної уваги; в) оцінки необхідності формування неактивних оперативних позицій із метою їх використання у разі ускладнення оперативної обстановки на конкретних об'єктах; г) визначення переліку осіб щодо яких необхідно сформулювати оперативні підходи тощо.

Фактично, у даному випадку стан оперативної обстановки є своєрідним дороговказом для формування короткострокових та довгострокових моделей формування оперативних позицій підрозділами стратегічних розслідувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арибасов И.Н. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия. М.: Междунар. отношения. 1989. 245 с.
2. Голина В.В. Об'єкт запобігання злочинності як фундаментальна кримінологічна проблема. *Problems of legality*. 2017. Issue 138. С. 150-160.
3. Захаров В.П. Проблеми пошукової роботи оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. Спецвипуск № 3. 2001. С. 35-44.
4. Лекарь А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности. М.: ВШ МООП РСФСР, 1966. 440 с.
5. Лукашов В.А. Вопросы организации деятельности аппаратов уголовного розыска. М.: ВНИИ МВД СССР, 1969. 129 с.
6. Манохин А.В. Военные конфликты: теория, история, практика: учеб. пособ. М. 1994. 367 с.
7. Рибалка С.В. Особливості формування і функціонування регіональних політичних еліт в сучасній Україні. *Грані*. № 10/1. 2015. С. 62-68.
8. Самойлов В.Г., Синилов Г.К. Изучение и оценка оперативной обстановки на территории, обслуживаемой горрайлинорганом внутренних дел. М.: ВШ МВД СССР. 1973. 78 с.
9. Татаренко Т. Проблеми інституалізації регіональних еліт і специфіка їх функціонування. *Політичний менеджмент*. № 1. 2010. С. 34-42
10. Туманов Г.А. Орган внутренних дел как система управления. М.: ВШ МВД СССР, 1972. 231 с.
11. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах півдня України: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Одеса. 2017. 307 с.